

---

## ÓKOR

### Ókori álmok

Az emberek mindig fontosnak tartották álmaikat – ma sincs ez másképpen –, és természetes, hogy a görög-római világban is nagy figyelmet fordítottak rájuk. A szerző szerint közkeletű az a vélekedés, hogy mindazt, amit a görögök és a rómaiak az álomról hittek, csak néhány filozófustól ismerjük.

Az egyik alaptézis szerint általában azt gondolták, hogy az álmok az istenektől jönnek. Arisztotelész és néhány követője szerint viszont természetes okokra lehet őket visszavezetni. William V. Harris nem kívánja a görög-római álomtörténet teljességét bemutatni, mivel már korábban is sokan foglalkoztak vele. Elsősorban azt boncolgatja, hogyan gondolkodtak az álmokról, ezért nemigen foglal állást, inkább felsorakoztatja a különféle antik és modern nézeteket.

Ennek talán az az oka, hogy – ahogy írja – nagyon nehéz az álmokat tudományos módszerekkel értelmezni. Ráadásul élesen eltérő vélemények fogalmazódtak meg arról, hogy miért úgy írták le az álmokat, ahogy leírták, és milyen szándékuk volt vele. És persze azt sem feledhetjük el, hogy sokszor egyáltalán nem biztos, hogy valóban meg is álmodták őket. Harris kimutatja, hogy már az ókorban is sokan úgy gondolták, hogy buta dolog, és babonás lélekre vall, ha valaki álmokkal foglalkozik, bár ez a nézet korántsem volt általános.

A szerző igyekszik kategorizálni az álmokat, így az egyik legjellegzetesebb fajtát elnevezi „epifánikus álmoknak”, noha tisztában van vele, hogy az ókori környezetben talán nem ez a leghelyénvalóbb kifejezés. Ennek az a jellegzetessége, hogy az álmodónak álmában megjelenik egy istenség vagy az Isten, aki figyelmezteti valamire. Ez az álomtípus nagyon elterjedt volt még a középkor után is. Harris azt vizsgálja, mi húzódik meg az ilyen álomleírások mögött, és miért tűnnek el hirtelen a XVI. században az ilyen álmok, majd rövid kitekintést tesz az ókori világon túl is. Szóba hozza a modern kutatásokat és álomelméleteket is, valamint azt, hogy a legújabb elméletek szerint mire szolgálnak az álmok. Szerinte minden társadalomnak megvan a maga sajátos értelmezési módja. Az idők folyamán megváltoztak

az álmokról alkotott nézetek is, mivel azóta nem láttunk jellegzetes, görög-római „mintájú” álmokat. Az álom fiziológiai jelenség, ami azt jelenti, hogy igazán nagy különbségek nem lehetnek ilyen rövid evolúciós távlatban.

Harris tipologizálja az álmokat, és tizenháromféle ókori álmot különböztet meg, amelyek típusai mind megtalálhatók a forrásainkban.

Az első fejezetben az epifánikus álmokat elemzi. Megadja meghatározásukat, és megállapítja, hogy ezek voltak a legnépszerűbbek az ókorban. Harris szerint ennek okául a közel-keleti hatások és az antropomorf görög-római istenek szolgáltak. A görög-római szemléletben fontos volt közölni, ha az ember álmában megjelent valamilyen isten vagy nagy ember, mert ez garantálta, hogy az álom igaz. Valószínűsíti, hogy az archaikus uralkodók felhasználták az álmaikat, hogy megerősítsék döntésüket. Később, a görög-római világban is találunk erre példákat. Gyakori, hogy hadvezérek (Alexandrosz, Scipio Africanusz, Constantinus) hirdetik ki katonáiknak a csata előtt a győzelmüket megjövendölő álmukat, és az sem ritka, hogy éppen valamilyen epifánikus álom ösztönzi a hadvezéreket cselekedetekre. Harris az epifánikus álmok fontosságát részben annak tulajdonítja, hogy tekintélyes emberek is írtak ilyesmiről (Homérosz, Platón, Aiszkhülosz, Kallimakhosz, Ennius, Vergiliusz). Ebből az álmofajtából rengeteg maradt fent a római császárkorból. Némelyik egyértelműen propagandacélból született, némelyik talán nem.

Felveti a kérdést, hogy álmodtak-e egyáltalán epifánikus álmokat. Széles körben elterjedt szokás volt a görög-római világban, hogy álom hatására felajánlásokat tegyenek vagy oltárokat szenteljenek isteneknek, ezt rengeteg felirat is alátámasztja. Többnyire közemberekről van szó, akik azért ajánlanak fel az isteneknek valamit, mert valamilyen álmot láttak. A legtöbbször természetesen Aszklépiosz és Szerapisz tűnik fel, de ez nem véletlen, hiszen náluk az álomnak gyógyító szerepe van. Harris azonban kimutatja, hogy ugyanakkor viszonylag kevés feliratban jelenik meg konkrétan, hogy az illető istenséget látott az álmában. Felhívja a figyelmet arra is, hogy az álmokban látott istenképek gyakran hasonlítanak a kultuszszobrokra. Az epikureusok és Démokritosz tanai szerint azért álmodnak az emberek istenekkel, mert sokat nézik a kultuszszobrokat. Végül a szerző megállapítja, hogy bár rengeteg megkonstruált álommal találkozhatunk irodalmi forrásainkban, mégis bizonyos, hogy valóban álmodtak epifánikus álmokat. Galénosz például rengeteg tanácsot kapott álmában Aszklépiosztól. Iamblikhosz pedig azt állította, hogy vannak olyan álmok, amelyeket az istenek küldenek az emberre. Természetesen a keresztény korban is folytatódott ez a hagyomány, amely aztán tovább élt a középkorban is. Számos példát hoz erre a

könyv, de nem áll itt meg, hanem elmegy egészen az 1500-as évek közepéig. Ekkor fokozatosan eltűnnek az ilyen típusú álmok. Harris ezt egyértelműen a tudományos gondolkodás megerősödésének tudja be, vagyis annak, hogy a bizonyíthatóság, a kézzelfoghatóság lett a fontosabb.

A második fejezetben arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon megérdemelik-e az álmok, hogy ilyen nagy szerepet tulajdonítsanak nekik az ókorban, és arra is kísérletet tesz, hogy megtudja, valójában miről álmodtak az ókoriak. Igazából persze sohasem tudhatjuk meg, hogy tényleg mit is álmodtak. Harris azonban igyekszik tudományos módszerekkel megállapítani, hogy melyek lehettek azok az álmok, amelyeket valóban megálmodtak. Ezeket elsősorban a leírás körülményeiből próbálja kielemezni. Fontosnak tartja, hogy az álmokra elég nehéz visszaemlékezni. Ebben a modern kutatásokat hívja segítségül, és hosszasan ismerteti, hogyan és mikor lehet pontosan visszaadni az álom tartalmát. Ezzel ellentétbe állítja az ókori álomleírásokat, hiszen a legtöbbször nagyon kerek, teljességre törekvő leírásokról van szó, amelyekből hiányzik az álomszerűség, például a logikátlanság.

Több pontban foglalja össze megfigyeléseit arról, miből is derülhet ki egy álomleírásról, hogy gyanús, esetleg, hogy fikció. Szerinte mindössze három olyan lényeges körülmény létezik, amiből arra lehet következtetni, hogy az álomleírás hiteles. Az egyik, hogy közvetlenül az álom után jegyezték le, a másik pedig, hogy az álom elmesélőjét rossz, vagy szégyenletes fényben is feltűnteti. A harmadik pedig az, hogy az elbeszélő arra hivatkozik, hogy nem emlékszik minden részletre. Lássuk be, így kevés antik álomleírás marad fent a rostán, de ezt Harris nem is vitatja.

A harmadik, legterjedelmesebb fejezetben az álmok igazságtartalmáról szóló antik véleményeket elemzi. Köztük azt, hogy miért írtak le kitalált álmokat. Szerinte talán azért, mert sokan gondolták úgy, hogy az álmok rejtett igazságokat hordoznak, főleg a jövőről, sőt ebben szinte mindenki biztos volt az ókorban.

Először azt igyekszik tisztázni, hogy mit jelentett a görögöknek és a rómaiaknak az álmoknál az, hogy „valóra váltak”. Többféle szereplőt is szóba hoz (szkeptikus költőket, művelt embereket), akik bírálják vagy éppen támogatják az álmok fontosságába vetett hitet. Harris megjegyzi, hogy a görög-római világban egyértelműen azt várták el az álomleírásokról, hogy egységes, kerek egészt adjanak, mivel az antik emberek leginkább a jövőt jelző álmokat tartották valamire. Kérdés persze, hogy mennyire hittek az álmokban. Itt tesz egy kis kitérőt a jóslás felé is, hiszen a jóslással is kapcsolatba hozhatók az álmok, bár a görög kortársak szerint ennél jobb módszerekkel is lehet fürkészni a jövőt. Harris megkísérel magyarázatot adni

arra, mit jelentett a profetikus álom, mit jelentett „hinni” az álomban, és arra, hogy biztos-e, hogy „szinte mindenki” hitt bennük. Röviden kitér az álomértelmezőkre is, mert biztosan sokakat érdekelt az álmok jelentése, de állami szinten a görögök nagyobb becsben tartották a béljósokat.

A szerző bemutatja a klasszikus kor görögségének irodalmában (Aiszkhülosztól, Hérodotoszon át a tragédia- és komédiaírókig) szereplő álmokat, és röviden elemzi is őket. De elemzi a görög feliratos anyagot is, amely leginkább Aszklépiosz kultuszával állt összefüggésben. Időrendben halad, és a hellénisztikus görög elképzeléseknél kitér arra is, hogy a Ptolemaiosz-dinasztiában hagyománya volt annak, hogy az udvarban a fontos álmokat fel kellett jegyezni.

A római köztársaság kortól egészen a keresztény korig elemzi az álmokhoz való viszonyt. A görögök és a rómaiak azonban többféle módon közelítettek az álmokhoz. Nehéz „hiteles” álmokról beszélni, hiszen nem is ez volt a fő cél. Inkább az ösztönzés, valaminek a megértése vagy új tettekre buzdítás számított annak. Megállapítja, hogy a görögök és a rómaiak ritkán hoztak súlyos döntéseket álmok hatására. Többnyire inkább figyelmeztetésnek vagy bátorításnak vették őket. Az antikvitás idején az álommagyarázat általában megmaradt a kultusz szervezett keretein belül. Igaz, itt lényeges szerepet játszottak azok az istenek, akik az álmokban a leggyakrabban fordultak elő, vagyis Aszklépiosz és Szerapisz.

Harris szerint hiba lenne azt gondolni, hogy az archaikus Görögországban vakon hittek volna az álmokban. Igaz viszont, hogy meggyőződésük szerint az istenek gyakran közölnek valamit alvó emberekkel. A korszakok változása során állandóan változott az álmok fontossága is, a Ptolemaiosz-korban például nagyon nagy szerepet tulajdonítottak jelentésüknek. A köztársaság kor Rómájában ugyan nem tartották olyan nagyra az álmokat, de azt nem utasították el, hogy az istenek néha jelentésteli álmokat küldenek.

100 körül nagy változás tapasztalható, amit a szerző annak tulajdonít, hogy egyre többen kezdtek hinni abban, hogy az álmoknak jelentésük van. Ebben közrejátszott a sztoikus tanok megerősítése. A sztoikusok erősen hittek benne, hogy az álmok fontos jelentéseket hordoznak. Az álmokkal kapcsolatos szkepszis hangjai fokozatosan elhalkultak, és az ókor végére már általánossá vált az álmok fontosságába vetett hit. Hogy ezt mégsem lehet általánosítva kijelenteni, annak Harris szerint csak az az oka, hogy a Római Birodalomban mindenféle irányzat és az ellenkezője is jól megfér egymással.

A könyv utolsó részében az antik irodalom álmokról szóló jelentős filozófiai értekezésekre tér ki William Harris. Az ókorban egyáltalán nem volt

általános az, hogy az álmok természetes okait keressék. Nem arra kíváncsi a szerző, hogy hány ember tette magáévá ezeket a magyarázatokat, hanem arra, hogy hogyan és miért kerültek elő ezek az elképzelések. Vagyis ennek a résznek a központi kérdése az ember és kommunikációs formái. A szakirodalomban mindeztidáig kevés figyelemre méltatott kérdéshez Pszeudo-Hippokratészt, Arisztotelész három rövid írását, Lucretius *De rerum naturájának* álmokról szóló részét, Cicero *De divinationéj*át, Artemidórosz álmokról szóló könyvét hozza példának. Ezekben a művekben az a közös, hogy részben vagy teljes egészében természetes magyarázatot igyekeznek találni a különféle álmokra. Ezek mellett bemutatja ezeknek a folyamatoknak az eredetét is, s ezt a görög filozófusok műveiben találja meg. Elsőnek is Hérakleitosznál, de leginkább Empedoklésznál (akinél először látjuk ennek a megközelítésnek a kifejtését) és Démokritosznál. A későbbi korokból Platón és Arisztotelész műveinek segítségével mutatja be és sorolja fel, milyen jellemzői vannak az álmoknak, és röviden összefoglalja az epikureus és ókeresztény nézőpontokat is.

William Harris könyve gazdag tárházát nyújtja azoknak a forrásoknak és gondolatoknak, amelyek hírt adnak az ókori görög-római világ álmairól, és bár lenyűgöző az a kiválóan rendszerezett gyűjtemény, amelyet elének tár, úgy látszik, hiába teltek el évezredek, hiába született számos magyarázat, mégsem tudjuk biztosan még ma sem, miért is álmodunk, és valójában honnan származnak álmaink.

William V. Harris: *Dreams and Experience in Classical Antiquity* (Álmok és tapasztalat a klasszikus ókorban). Harvard University Press, Cambridge/Mass. 2009. 332 old.

**Rusznák György**